

TEORETYCZNE PODSTAWY PROBACJI

Ryszard A. Stefański

Świadczenie pieniężne jako środek probacyjny

I. Wprowadzenie

Kodeks karny wzbogacił katalog środków karnych o nowe środki karne, w tym o świadczenie pieniężne (art. 39 pkt 7 k.k.), którego celem jest nie tylko pozbawianie sprawcy korzyści pochodzących z przestępstwa, ale także zadanie dolegliwości. Może być orzekany:

1) tytułem środka karnego:

- obok kary (art. 59 i art. 60 § 7 i art. 61 § 2 k.k.),
- w razie odstąpienia od wymierzenia kary (art. 49 § 1 k.k.),
- w miejsce kary (art. 343 § 2 pkt 3 k.p.k.),

2) tytułem środka probacyjnego (art. 67 § 3 k.k.).

II. Charakter prawny świadczenia pieniężnego orzekanego w wypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego

Świadczenie pieniężne – zgodnie z art. 67 § 3 k.k. – może być orzeczone w wypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego. W przepisie tym nie określono *expressis verbis* jego charakteru, bowiem wskazano tylko, że „umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd (...) może (...) ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7”. Spowodowało to rozbieżność poglądów co do jego charakteru prawnego, a jest to zagadnienie rzutujące na sposób rozstrzygnięcia innych wyłaniających się na jego tle problemów. W doktrynie określane jest jako:

- 1) środek karny¹,
- 2) środek probacyjny²,
- 3) obowiązek probacyjny³.

W art. 67 § 3 k.k. nie posłużono się określeniem nazwowym „środek karny”, co przesądzałoby, że także w takiej sytuacji występuje w charakterze środka karnego, jak też z przepisu tego nie wynika wprost, iż jest jednym z obowiązków. O tym, że nie jest traktowany jako obowiązek, świadczy też fakt, iż świadczenie pieniężne wraz z zakazem prowadzenia pojazdów zostało wymienione w zdaniu po słowie „ponadto”, oznaczającym „oprócz tego, w dodatku, poza tym”⁴. Dowolne jest twierdzenie, że partykuła „ponadto” nie stanowi kryterium demarkacji obowiązków probacyjnych i środków karnych, gdyż jej użycie jest zabiegiem czysto stylistycznym⁵.

Odpowiedzi co do jego charakteru nie daje też uzasadnienie projektu kodeksu karnego, w którym stwierdzono jedynie, że „Świadczenie pieniężne nie jest formą naprawienia szkody i nie może go zastępować, lecz pełni funkcję związaną z potrzebą kształtowania świadomości prawnej, np. w wypadku, gdy sąd odstępuje od wymierzenia kary lub umarza warunkowo postępowanie, orzeczenie świadczenia pieniężnego jest zewnętrznym wyrazem tego, że sprawca popełnił czyn zabroniony”⁶.

Brak w art. 67 § 3 k.k. wyraźnej wskazówki co do charakteru prawnego świadczenia zmusza do poszukiwania innych dróg jego określenia. Wobec tego w pierwszej kolejności należy rozważyć, czy jest środkiem karnym. Niewątpliwie jest ono środkiem karnym w wypadku, gdy jest orzekane w razie odstąpienia od wymierzenia kary. Jest wówczas następstwem karnoprawnym popełnionego przestępstwa. Wprawdzie sąd nie wymierza oskarżonemu kary, lecz uznaje go za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu. Taki sam charakter ma wówczas, gdy jest orzekane obok kary, np. w razie skazania za przestępstwo z art. 178a k.k. (art. 49 § 2 k.k.) lub gdy wchodzi w miejsce kary (art. 343 § 2 pkt 2 k.p.k.).

Wobec tego rodzi się pytanie, czy orzeczenie świadczenia pieniężnego na podstawie art. 67 § 3 k.k. jest wypadkiem wskazanym w ustawie, o któ-

¹ Uzasadnienie uchwały SN z dnia 17 marca 2000 r., I KZP 2/00, OSNKW 2000, nr 3–4, poz. 22; B. Kunicka-Michalska, (w:) E. Bieńkowska, B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska, Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz, Warszawa 1999, s. 1082.

² A. Zoll, (w:) G. Bogdan, Z. Cwiakalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego, t. 1, Warszawa 2007, s. 841.

³ Z. Sienkiewicz, (w:) M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna, Warszawa 2007, s. 321; T. Kozioł, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009, s. 207.

⁴ Słownik poprawnej polszczyzny, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1973, s. 544.

⁵ T. Kozioł, Warunkowe umorzenie..., s. 208.

⁶ Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniem, Warszawa 1997, s. 149.

rym mowa w art. 49 § 1 *in principio* k.k. Pozytywna odpowiedź na nie przesądza o uznaniu je za środek karny. W doktrynie przyjmuje się, że art. 67 § 3 k.k. jest przepisem szczególnym, o którym mowa w tym przepisie, podając go jako egzemplifikację takich wypadków⁷. Pogląd ten jest nietrafny. W art. 49 § 1 *in principio* k.k. chodzi o te przepisy, które zezwalają na orzeczenie świadczenia pieniężnego, ale tylko tytułem środka karnego. O ile przybiera ono inną postać, przepis upoważniający do jego orzeczenia jest przepisem szczególnym do tego przepisu. Stosunek *lex specialis* zachodzi między art. 49 § 1 k.k. a art. 67 § 3 k.k., a wobec tego nie można określać charakteru prawnego świadczenia na podstawie tego pierwszego przepisu, a wyłącznie na tle tego ostatniego. Jednakże zwolennicy uznania, że art. 67 § 3 k.k. jest przepisem, o którym mowa w art. 49 § 1 k.k., nie wyprowadzają wniosku, iż świadczenie orzekane na jego podstawie jest środkiem karnym⁸, co świadczy o niekonsekwencji.

Zasadnie w literaturze nie uznaje się go za środek karny⁹. Trudne do zaakceptowania jest twierdzenie, że niezależnie od swego wychowawczego oddziaływania świadczenie pieniężne orzekane w ramach warunkowego umorzenia postępowania nie przestaje być środkiem karnym¹⁰. Pewne jednak wątpliwości może rodzić treść art. 68 § 2 k.k., w którym wprost mowa o orzeczonym środku karnym, które to określenie należy wiązać z wymienionym w art. 67 § 3 k.k. świadczeniem pieniężnym i zakazem prowadzenia pojazdów. Posłużenie się w art. 68 § 2 k.k. pojęciem środek karny należy chyba traktować jako skrótowe odwołanie do nich, bez potrzeby używania ich nazwy.

Określenia charakteru prawnego świadczenia pieniężnego orzekanego w związku z warunkowym umorzeniem postępowania karnego trzeba zatem dokonać wyłącznie na podstawie art. 67 § 3 k.k. Z przepisu tego wynika, że wymienione są w nim klasyczne obowiązki probacyjne, o czym świadczy odwołanie do art. 72 § 2 k.k., zawierającego takie właśnie środki orzekane w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary. Wymienienie wśród nich, aczkolwiek odrębnie, świadczenia pieniężnego, daje podstawę do uznania je także za taki środek. Wniosek ten wspiera fakt, że jest ono orzekane w okresie próby i spełnia takie same zadania, jak pozostałe klasyczne środki probacyjne, których celem jest oddziaływanie wychowawcze. Słusznie zwraca się uwagę w doktrynie na jego wyraźne wychowawcze

⁷ Z. Sienkiewicz, (w:) M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski, O. Górniok, P. Hofmański, M. Kalitowski, M. Kulik, L. K. Paprzycki, E. Pływaczewski, W. Radecki, Z. Sienkiewicz, Z. Siwik, R. A. Stefański, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, L. Wilk, Kodeks karny. Komentarz, pod red. M. Filara, Warszawa 2008, s. 176.

⁸ *Ibidem*.

⁹ K. Leżałk, Glosa do uchwały SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 6/06, PS 2007, nr 1, s. 125.

¹⁰ Uzasadnienie uchwały SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 6/06, OSNKW 2006, nr 6, poz. 56.

znaczenie¹¹. W uzasadnieniu projektu kodeksu karnego trafnie wskazano, że wzmacnia ono probacyjny charakter warunkowego umorzenia postępowania¹². W tym kontekście za słuszne należy uznać stwierdzenie w judykaturze, że: „Świadczenie pieniężne, o którym mowa w art. 67 § 3 k.k., jest środkiem probacyjnym (zgodnie z tytułem rozdziału VIII kodeksu karnego) w postaci orzekanego przy warunkowym umorzeniu postępowania środka karnego, natomiast nie może być ujmowane jako obowiązek probacyjny”¹³.

O tym, że nie może być uznane za obowiązek probacyjny, świadczy treść art. 72 § 2 k.k., w którym wyraźnie nadano mu taki charakter. Przepis ten bowiem stanowi, że „Sąd może zobowiązać skazanego (...) do uiszczenia świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7”.

W ogóle nie do zaakceptowania jest pogląd o jego dualistycznym charakterze, a tak chyba trzeba rozumieć twierdzenie, że „wszystkie środki orzekane w ramach warunkowego umorzenia postępowania mają w istocie charakter obowiązków próby, co nie zmienia charakteru przewidzianych w art. 39 pkt. 3 i 7 k.k. środków karnych”¹⁴.

III. Przesłanki orzekania świadczenia pieniężnego tytułem środka probacyjnego

W art. 67 § 3 k.k. nie zostały określone przesłanki orzekania świadczenia pieniężnego, co sugeruje – w kontekście wcześniej przyjętego założenia, że przepis ten jest *lex specialis* do art. 49 k.k. – że jedynym warunkiem jego orzeczenia, podobnie jak innych środków probacyjnych, są względy oddziaływania wychowawczego na sprawcę. Warunkiem orzeczenia świadczenia pieniężnego tytułem środka karnego jest odstępianie od wymierzenia kary lub przewidzenie takiej możliwości przez przepis szczególny albo skazanie za przestępstwo z art. 178a k.k. Żaden z tych warunków, ze względu na odmienność instytucji warunkowego umorzenia postępowania, nie wchodzi w grę. Posłużenie się tylko wykładnią językową przy interpretacji art. 49 § 1 k.k. – jak słusznie zauważono w piśmiennictwie – prowadziłoby do wykluczenia jego zastosowania w przypadku warunkowego umorzenia postępowania¹⁵. Wyłączenie zaś wszystkich warunków określonych w art. 49 k.k. prowadziłoby do dowolności jego orzekania. Art. 67 § 3 *in fine* k.k. eliminuje tylko te warunki, które pozostają w sprzeczności z warunkowym umorzeniem

¹¹ *Ibidem*.

¹² Nowe kodeksy..., s. 161.

¹³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 30 września 2008 r., II AKa 282/08, Biul. SA w Katowicach 2008, nr 4, poz. 3.

¹⁴ A. Marek, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2006, s. 1178.

¹⁵ P. Wiatrowski, Glosa do uchwały SN z dnia 29 marca 2006 r., I KZP 2/06, PiP 2007, nr 11, s. 140.

postępowania karnego. Jego orzeczenie w związku z warunkowym umorzeniem postępowania nie jest uzależnione od odstąpienia od wymierzenia kary, gdyż art. 67 § 3 k.k. stanowi samodzielną podstawę jego stosowania jako przepis szczególny¹⁶. Takie rozwiązanie z kolei wskazuje, że przesłanki jego orzeczenia są tożsame z tymi, które decydują o zastosowaniu pozostałych środków probacyjnych. Chodzi o wzmocnienie oddziaływania wychowawczego w okresie próby w celu stabilizacji prawidłowych postaw sprawcy¹⁷. Trafnie wskazuje się w piśmiennictwie, że świadczenie pieniężne ma za zadanie wzmocnić wychowawcze oddziaływanie okresu próby, a stosunek sprawcy do jego wykonania stanowi jeden z wykładników jego postaw, a tym samym element weryfikujący trafność prognozy¹⁸. Jest oczywiste, że świadczenie pieniężne wyrządza istotną dolegliwość sprawcy, przez zmniejszenie jego majątku, lecz nie jest ona celem tego środka, a w ten sposób oddziałuje wychowawczo. Nie pozbawione racji jest twierdzenie, że zawiera w sobie element represyjny, a w związku z tym służy realizacji celów związanych z zadośćuczynieniem społecznemu poczuciu sprawiedliwości oraz kształtowaniu świadomości prawnej społeczeństwa, ukazując, że warunkowe umorzenie nie stanowi zwolnienia od odpowiedzialności karnej¹⁹. W pełni mają zastosowanie pozostałe elementy zawarte w art. 49 § 1 i 2 k.k., skoro w tym zakresie art. 67 § 3 *in fine* k.k. milczy, a nie są one sprzeczne z istotą warunkowego umorzenia postępowania karnego. Chodzi przede wszystkim o krąg podmiotów, na których rzecz jest ono orzekane oraz cel, na jaki ma być przeznaczone. Gdyby zamiarem ustawodawcy było autonomiczne uregulowanie tego środka w art. 67 § 1 k.k., zawarłby w nim odpowiednie postanowienia, a przede wszystkim nie odsyłałby do art. 39 pkt 7 k.k. Skoro takie odesłanie się w nim znalazło, może to świadczyć, iż chodziło o odesła-

¹⁶ Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy co do stosowania zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, stwierdzając, że „Zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych w sytuacji, w której postępowanie karne zostaje warunkowo umorzone pozostaje fakultatywnym. Przepis art. 67 § 3 *in fine* k.k. jest bowiem w zakresie orzekania tego środka karnego przepisem szczególnym w stosunku do art. 42 § 2 k.k. i wyłącza stosowanie tego ostatniego w zakresie przez siebie objętym, a więc przy warunkowym umorzeniu postępowanie” (postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2002 r., I KZP 33/2001, OSNKW 2002, nr 3–4, poz. 15 z glosą aprobującą M. Gajewskiego, Mon. Praw. 2003, nr 15, s. 708–710 i takimiż uwagami R. A. Stefańskiego, Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego, prawa karnego skarbowego i prawa wykroczeń za 2002 r., WPP 2003, nr 1, s. 70–72).

¹⁷ M. Kalitowski, (w:) O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny. Komentarz, t. I, Gdańsk 2005, s. 617–618; K. Leżak, Glosa..., s. 119; T. Kozioł, Warunkowe umorzenie..., s. 182.

¹⁸ T. Kozioł, Warunkowe umorzenie..., s. 3203–3204.

¹⁹ W. Zalewski, Glosa do uchwały SN z dnia 23 maja 2006 r., I KZP 6/06, Gdańskie Studia Prawnicze 2006, nr 4, s. 127.

nie do warunków jego orzekania tytułem środka karnego w takim zakresie, w jakim nie pozostają one w sprzeczności z istotą warunkowego umorzenia.

IV. Podmioty, na rzecz których orzekane jest świadczenie pieniężne

Artykuł 67 § 3 k.k. jako *lex specialis* – jak już wspomniano – wyłącza stosowanie art. 49 k.k. tylko w takim zakresie, w jakim zawiera odmienną regulację, a w pozostałym zakresie ma zastosowanie ten ostatni przepis. W przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego – jak słusznie podkreśla się w judykaturze – podstawą orzeczenia środka karnego w postaci świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 k.k. jest art. 67 § 3 k.k.²⁰, jednakże w pełni art. 49 k.k. odnosi się do beneficjentów tego świadczenia.

Świadczenie to *mutatis mutandis* – zgodnie z art. 49 § 1 k.k. – może być orzeczone na rzecz instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, wpisanej do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w związku z którym jest orzeczony, z przeznaczeniem na ten cel. W wypadku, gdy orzeczenie świadczenia następuje w związku z przestępstwem prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a k.k.) – zgodnie z art. 49 § 2 k.k. – jego beneficjentem może być tylko instytucja, stowarzyszenie, fundacja lub organizacja społeczna, wpisana do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na cele bezpośrednio związane z udzielaniem pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych, z przeznaczeniem na cel bezpośrednio związany z udzielaniem pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych.

Orzeczenie świadczenia pieniężnego nie jest powiązane z żadnym rodzajem przestępstwa, lecz ma wpływ na beneficjenta i przeznaczenie uzyskanych z tego tytułu kwot. Istnieje współzależność między rodzajem przestępstwa a adresem świadczenia; kwoty uzyskane z tytułu tego świadczenia mają być przeznaczone przede wszystkim na kompensację szkód wynikłych z tego rodzaju przestępstwa. Zarówno w przypadku wyroku warunkowo umarzającego postępowanie, jak i wyroku *sensu stricto* skazującego, zasądzone przez sąd świadczenie pieniężne powinno zostać przeznaczone na

²⁰ Wyrok SN z dnia 1 marca 2007 r., WA 10/07, OSNwSK 2007, poz. 560.

rzecz podmiotu, którego działalność ściśle wiąże się z charakterem dobra zaatakowanego przez przypisane sprawcy przestępstwo²¹. Chodzi o to, by środki pieniężne były kierowane na ochronę tych samych dóbr, które zostały naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Ustawodawca w art. 49 § 1 k.k. powiązał źródło pochodzenia świadczenia pieniężnego z jego wydatkowaniem.

Kodeks karny ogranicza krąg beneficjentów świadczenia przez wskazanie, że chodzi o instytucję, stowarzyszenie, fundację lub organizację, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w związku z którym ma być orzeczone, oraz że mają być wpisane do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości (ograniczenie podmiotowe). Świadczenie może być przeznaczone tylko na ten cel (ograniczenie przedmiotowe). Nie może być ono orzeczone na rzecz organizacji, która zajmuje się spełnianiem świadczeń na różne cele społeczne, w tym związane bezpośrednio z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przez to przestępstwo.

Nie można zgodzić się jednak z poglądem Sądu Najwyższego, że „W wypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego sąd, zgodnie z art. 67 § 3 k.k. w zw. z art. 49 § 1 k.k., może orzec świadczenie pieniężne na rzecz dowolnego podmiotu, wpisanego do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości, o którym mowa w art. 49 a § 2 k.k.”²². Organ ten uznał, że mająca pierwszeństwo wykładnia językowa art. 49 § 1 k.k. dowodzi, że dopuszczalność stosowania świadczenia pieniężnego na rzecz podmiotu, którego podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną atakowanego dobra prawnego, odnosi się jedynie do sprawców, wobec których zapadły wyroki skazujące, a nie wyroki warunkowo umarzające postępowanie karne²³. Interpretując ten przepis, Sąd Najwyższy przecenił zawarty w tym przepisie zwrot „za które skazano sprawcę”, zapominając, że przepis ten nastawiony jest na sytuację, gdy wydano wyrok skazujący, za który uważa się także wyrok o odstąpieniu od wymierzenia kary, natomiast

²¹ A. Rybak-Starczak, Głosa do uchwały SN z dnia 29 marca 2006 r., I KZP 2/06, Pal. 2007, nr 9–10, s. 320.

²² Uchwała SN z dnia 29 marca 2006 r., I KZP 2/06, OSNKW 2006, nr 4, poz. 32 z krytyczną glosą A. Rybak-Starczak, Pal. 2007, nr 9–10, s. 320–324, aprobującą glosą P. Wiątrowskiego, PiP 2007, nr 11, s. 140–142 oraz krytycznymi uwagami R. A. Stefańskiego, Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego i prawa karnego skarbowego za 2006 r., WPP 2007, nr 1, s. 81–83. Pogląd Sądu Najwyższego akceptował też A. Zoll, (w:) G. Bogdan, Z. Cwiąkałski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, Kodeks karny..., s. 842.

²³ Tak też T. Kozioł, Warunkowe umorzenie..., s. 204.

art. 67 § 3 k.k. zezwala na orzeczenie świadczenia pieniężnego także w sytuacji, gdy postępowanie zostaje warunkowo umorzone. Nieprzydatne jest zatem sztywne trzymanie się wykładni językowej art. 49 § 1 k.k., skoro jego interpretacji należało dokonać przez pryzmat art. 67 § 3 k.k., a jego pominięcie było błędem. Nie należy zapominać, że celem świadczenia pieniężnego jest wspieranie finansowe instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, wpisanej do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, za które jest ono orzekane. Wymóg ten wprowadzono po to, by podmioty otrzymywały środki finansowe na spełnianie świadczeń na cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną tego samego dobra, które zostało naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, stanowiące podstawę tego świadczenia. Innymi słowy chodzi o to, by środki pieniężne były kierowane na ochronę tych samych dóbr, które zostały naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Ustawodawca w art. 49 § 1 k.k. powiązał źródło pochodzenia świadczenia pieniężnego z jego wydatkowaniem. Powiązanie źródła pochodzenia środków ze świadczenia pieniężnego z celami ich rozdysponowania wcale nie wiązało się – jak przyjmuje Sąd Najwyższy – z dążeniem do usunięcia nieprawidłowości występujących przy wykorzystywaniu środków finansowych pochodzących z nawiązek i świadczeń pieniężnych, ale chodziło o to, by były one przeznaczone na tożsamy cel ze źródłem ich pochodzenia. Usunięcie nieprawidłowości zmierzało do ograniczenia możliwości orzekania świadczenia na rzecz tylko ściśle określonych instytucji, stowarzyszeń i organizacji społecznej, tj. wpisanych do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości²⁴. Chybiony jest argument, że taka interpretacja umożliwi osiągnięcie po świadczenie pieniężne w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego w sprawach o przestępstwa, w których zdefiniowanie naruszonego lub zagrożonego dobra prawnego rodzi znaczne trudności, a czasami jest wręcz niemożliwe. Tworzy ona tym samym w pewnych sytuacjach szansę na osiągnięcie celu, który legł u podstaw skorzystania w danej sprawie z dobrodziejstwa warunkowego umorzenia postępowania karnego. Odmienna wykładnia mogłaby zaś zablokować możliwość orzeczenia świadczenia w związku z warunkowym umorzeniem postępowania. Jest to pogląd o tyle nietrafny, że te same trudności mogą wystąpić w razie odstąpienia od wymierzenia kary i brak jest racjonalnych przesłanek, by sytuacje te różnicować. Tak też trzeba ocenić twierdzenie, że zwrot „za które skazano sprawcę” połączony jest z określeniem zadań lub celów podmiotów wymie-

²⁴ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny i ustawy – Kodeks karny wykonawczy, druk nr 2783 Sejmu RP IV kadencji.

nionych w art. 49 § 1 k.k. i wskazuje, że w przypadku warunkowego umorzenia postępowania nie jest wymagane, by określony cel społeczny, na który przeznaczone ma być świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 k.k., był bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w stosunku do którego warunkowo umorzono postępowanie karne²⁵.

Skoro w art. 49 § 1 i 2 k.k. chodzi o instytucję, stowarzyszenie, fundację lub organizację społeczną, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w związku z którym orzekane jest świadczenie, nie wystarczy, że spełnianie takich świadczeń jest jednym z wielu zadań takiej jednostki²⁶. Słusznie wskazał Sąd Najwyższy, że „Przez instytucję lub organizację społeczną, do której zadań lub statutowych celów należy świadczenie pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych (...), należy rozumieć tylko taką instytucję lub organizację, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest świadczenie pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych”²⁷.

Za nietrafne należy więc uznać wypowiedzi w judykaturze, że:

1. „Beneficjentem świadczenia pieniężnego orzeczanego wobec sprawcy czynu określonego w art. 178a k.k. jest taka jednostka organizacyjna, której zadaniem jest m.in. udzielanie pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych”²⁸.
2. „Obowiązkiem sądu wynikającym z poprawnie sformułowanego wniosku prokuratora (...), zgodnie z dyrektywą powinnościową zawartą w art. 49 § 2 k.k., było orzeczenie świadczenia pieniężnego na cel bezpośrednio związany z udzieleniem pomocy osobom poszkodowanym w wypad-

²⁵ P. Wiatrowski, Glosa do uchwały SN z dnia 29 marca 2006 r., I KZP 2/06, PiP 2007, nr 11, s. 140.

²⁶ Stracił na aktualności pogląd, że „Jeżeli do statutowych celów instytucji lub organizacji społecznej należy świadczenie pomocy ofiarom przestępstw, a pokrzywdzeni przestępstwami komunikacyjnymi nie są z niej wyłączeni, orzeczenie na rzecz takiej instytucji lub organizacji świadczenia pieniężnego, o którym mowa w art. 49a § 1 k.k., nie stanowi obrazy prawa materialnego, gdyż z art. 47a k.k. nie wynika, aby świadczenie pomocy osobom poszkodowanym w wypadkach komunikacyjnych musiało być głównym celem statutowym danej instytucji lub organizacji” (wyrok SN z dnia 8 kwietnia 2003 r., WA 15/03, OSNKW 2003, nr 7–8, poz. 64 z krytyczną glosą S. M. Przyjemskiego, OSP 2004, nr 3, s. 178–180).

²⁷ Uchwała SN z dnia 11 października 2001 r., I KZP 21/2001, OSNKW 2001, nr 11–12, poz. 90 z krytyczną glosą M. Gajewskiego, Mon. Praw. 2002, nr 11, s. 519–522 i aprobującymi uwagami R. A. Stefańskiego, Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego i prawa wykroczeń za 2001 r., WPP 2002, nr 1, s. 109–110.

²⁸ Wyrok SA w Łodzi z dnia 24 listopada 2005 r., II AKa 156/05, Biul. PA w Łodzi 2005, nr 15, s. 6.

kach komunikacyjnych. Skoro więc Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie nie ogranicza się do tego rodzaju specjalizacji w zakresie świadczonych usług medycznych, w wyroku powinno zostać zawarte ustawowe zastrzeżenie co do przeznaczenia orzekanego świadczenia²⁹.

Nie jest możliwe orzeczenie świadczenia pieniężnego na rzecz każdej instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w związku z którym je orzeczono, gdyż ustawa krąg tych podmiotów ogranicza do tych, które zostały wpisane do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości. Do wykazu tego mogą być wpisane tylko te organizacje społeczne, fundacje i stowarzyszenia, które obejmują swoją działalnością terytorium całego kraju (art. 49a § 1 k.k.). Wpisu do wykazu dokonuje się na wniosek zainteresowanego podmiotu. Wykaz jest publikowany co najmniej raz w roku, w formie obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Ministra Sprawiedliwości (art. 49a § 2 k.k.)³⁰. Słusznie przyjmuje się w orzecznictwie, że „Podmiot wnioskujący o dokonanie wpisu do wykazu instytucji, organizacji społecznych, fundacji i stowarzyszeń, o których mowa w art. 47 i art. 49 k.k., zobowiązany jest wykazać, iż jego podstawowe cele statutowe są bezpośrednio związane z ochroną dóbr enumeratywnie wymienionych w art. 47 i art. 49 k.k. Strona ma wykazać, iż jej podstawowym zadaniem statutowym jest spełnianie świadczeń na cele bezpośrednio związane z ochroną zdrowia, środowiska, udzielaniem bezpośredniej pomocy ofiarom wypadków komunikacyjnych czy też działaniem na inny cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem. Wynikać ma to *expressis verbis* tylko i wyłącznie z jednoznacznych w tym względzie zapisów statutu danej organizacji, nie zaś z jej prowadzonej *de facto* działalności czy też innych pozastatutowych deklaracji i zobowiązań składanych publicznie (np. na stronach internetowych, na zebraniach członków, na seminariach itp.)”³¹. Wystarczające jest tylko wpisanie do wykazu, chociażby jednostka wpisana nie znalazła się jeszcze w ogłoszonym wykazie. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy: „Warunkiem koniecznym, a zarazem wystarczającym, orzeczenia świadczenia pieniężnego, wymienionego w art. 39 pkt 7 k.k., jest uprzednie wpisanie uprawnionego podmiotu (instytucji, stowarzy-

²⁹ Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2007 r., II KK 121/07, Prok. i Pr. 2007, dodatek „Orzecznictwo”, nr 12, poz. 2.

³⁰ Wykaz taki zawiera obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2008 r. w sprawie wykazu instytucji, organizacji społecznych, fundacji i stowarzyszeń, o których mowa w art. 47, 49 i 57a § 2 Kodeksu karnego (Dz. Urz. MS, nr 6, poz. 108).

³¹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 29 października 2007 r., IV SA/Wa 1627/07, LEX nr 420161.

szczenia, fundacji lub organizacji społecznej) do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości³².

Decyzja o wpisie jest czynnością władczą o charakterze konstytutywnym³³. Moc prawna wpisu nie jest uzależniona od publikacji wykazu. Publikowanie wykazu realizuje funkcję informacyjną rejestrów publicznych, do których należy również omawiany wykaz. Ustawodawca w art. 49a § 2 k.k. określił, iż „wykaz jest publikowany”, a nie ogłaszany. Termin „ogłaszanie” wiązany jest przede wszystkim z czynnością urzędowego podania treści aktu normatywnego do wiadomości publicznej³⁴. Ogłoszenie aktu normatywnego warunkuje jego wejście w życie (art. 88 ust. 1 Konstytucji RP). Katalog źródeł powszechnie obowiązującego prawa jest określony w Konstytucji i ma charakter zamknięty i nie zawiera obwieszczeń (art. 87 ust. 1). Z treści art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych³⁵ wynika, że w dziennikach urzędowych, w tym i w Dzienniku Urzędowym Ministra Sprawiedliwości, publikuje się obwieszczenia. Dodatkowo o tym świadczy również, wynikająca z art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 8 października 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i ustawy – Kodeks karny wykonawczy³⁶ rozbieżność czasowa między początkiem prowadzenia wykazu a jego publikacją. Minister Sprawiedliwości prowadzi wykaz od dnia ogłoszenia tej ustawy, tj. od dnia 15 listopada 2004 r., a miał obowiązek jego opublikowania dopiero po upływie 4 miesięcy od ogłoszenia tej ustawy. Na realizację tylko funkcji informacyjnej wykazu wskazuje również nieregularność jego publikowania, a mianowicie co najmniej raz w roku (art. 49a § 2 zdanie ostatnie k.k.). Nietrafny jest zatem pogląd, że względu na to, że pierwszy wykaz został opublikowany w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości po czterech miesiącach od dnia ogłoszenia noweli, to przez dwa miesiące istniał wykaz sporządzony według przepisów, które staną się obowiązującym prawem dopiero za kilkadziesiąt dni³⁷. Gdyby celem ustawodawcy było, by wykaz uprawnionych podmiotów stawał się skuteczny dopiero z chwilą jego publikacji, to bez wątpienia nie posłużyłby się tak niedookreślonym zwrotem, wskazując, iż wykaz jest publi-

³² Postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2005 r., I KZP 46/05, OSNW 2006, nr 1, poz. 7 z aprobowaną glosą M. Leciaka, Pal 2006, nr 3–4, s. 269–273 i aprobowanymi uwagami R. A. Stefańskiego, Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego z zakresu prawa karnego materialnego, prawa karnego skarbowego i prawa wykroczeń za 2005 r., WPP 2006, nr 1, s. 85–87.

³³ T. Stawewski, Rejestry publiczne. Funkcje instytucji, Warszawa 2005, s. 62–71, 89 oraz 91–92; postanowienie SN z dnia 15 grudnia 2005 r., I KZP 46/05, OSNKW 2006, nr 1, poz. 7.

³⁴ S. Wrótkowska, Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa, Poznań 2003, s. 124.

³⁵ Dz. U. z 2005 r., Nr 5, poz. 1606 ze zm.

³⁶ Dz. U. Nr 243, poz. 2426.

³⁷ A. Gnys, Wpis powinien być czynnością prostą i przejrzystą, Rzeczpospolita 2005, nr 1, s. 3.

kowany „co najmniej raz w roku” (art. 49a § 2 k.k.). Publikacja ma charakter informacyjny³⁸.

V. Wysokość świadczenia pieniężnego

W kodeksie karnym ustalono górną granicę świadczenia pieniężnego, różnicując ją w zależności od rodzaju przestępstwa, w związku z którym zostaje orzeczone. Granicę tę określono na poziomie 20.000 zł, a wypadku, gdy jest orzekane w związku z przestępstwem z art. 178a k.k. – 60.000 złotych.

Różnica między tymi progami jest duża i nie wydaje się uzasadniona, tym bardziej, że przestępstwo z art. 178a k.k. przez samego ustawodawcę nie zostało określone jako zawierające wyjątkowo duży stopień społecznej szkodliwości, o czym świadczy stosunkowo łagodna sankcja. Jest ona wyrazem nadmiernej represyjności i nie tłumaczy jej nagminności tego rodzaju przestępstw.

Nie jest określona dolna granica. W literaturze wskazuje się, że ustawodawca przez nieustalenie dolnego progu rozpatrywanego środka pozostawił więc w rękach sądu decyzję co do jego wysokości³⁹. Niemniej chodzi o wskazanie minimalnej granicy, gdyż określenie każdorazowo wysokości świadczenia przez sąd nie rozwiązuje problemu, bowiem wymierzona *in concreto* musi mieścić się w ustawowych granicach. Wydaje się, że należy ją ustalić na poziomie 1 zł. Skoro maksymalna granica jest określona w złotych, to taką samą jednostką trzeba posłużyć się przy określeniu dolnej granicy, a najmniejszą jednostką jest 1 zł. W taki sam sposób Sąd Najwyższy określił najniższą grzywnę wymierzaną kwotowo. Organ ten przyjął, że „Dolnej granicy grzywny przewidzianej w sankcji art. 219 ust. 1 ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz. U. Nr 139, poz. 934 ze zm.) nie określa się na podstawie art. 33 § 1 i § 3 k.k., a stanowi ją kwota 1 zł”⁴⁰.

Granice te dotyczą świadczenia pieniężnego orzeczanego tytułem środka karnego, jak i probacyjnego, gdyż kodeks karny w tym zakresie nie przewidywa żadnych różnic.

³⁸ M. Leciak, Glosa do postanowienia SN z dnia 15 grudnia 2005 r., I KZP 46/0, Pal. 2006, nr 3–4, s. 269.

³⁹ M. Leciak, Świadczenie pieniężne za przestępstwa komunikacyjne w świetle zmian kodeksu karnego z października 2004 r., Prok. i Pr. 2005, nr 7–8, s. 125.

⁴⁰ Uchwała SN z dnia 21 maja 2004 r., I KZP 4/04, OSNKW 2004, nr 5, poz. 48.

VI. Termin wykonania świadczenia

Problematyczna jest kwestia zakreszenia terminu do spełnienia świadczenia. Nie budzi wątpliwości, że jego orzeczenie tytułem środka karnego nie wymaga takiego dookreślenia. W literaturze wskazuje się, że co do roszczeń majątkowych powstałych wskutek orzeczenia m.in. świadczenia pieniężnego tytułem środka karnego, określenie w wyroku skazującym terminu jego wykonania jest zbędne, gdyż – w świetle art. 9 § 2 k.k.w. – pozbawione podstawy prawnej⁴¹. „Sąd – jak przyjmuje się w orzecznictwie – nie jest uprawniony do wpisywania do treści wyroku jakiegokolwiek terminu zapłaty orzeganego świadczenia pieniężnego”⁴².

Taki sam pogląd wyraża się co do jego orzeczenia jako środka probacyjnego, twierdząc, że praktyka orzekania środków karnych w postaci np. świadczenia pieniężnego, z jednoczesnym wskazywaniem, iż powinno być ono spełnione w ciągu np. miesiąca od daty uprawomocnienia się postanowienia, jest błędna, i to także wówczas, gdy ma miejsce w wypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego⁴³. W orzecznictwie także wskazuje się, że:

1. „W wypadku orzeczenia na podstawie art. 67 § 3 k.k. świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 k.k., sąd nie wyznacza w żadnej formie terminu jego spełnienia, albowiem wykonanie wyroku w tej części następuje po jego uprawomocnieniu się, w sposób określony w art. 196 § 1 k.k.w.”⁴⁴.
2. „Świadczenie pieniężne, o którym mowa w art. 67 § 3 k.k., jest środkiem probacyjnym (zgodnie z tytułem rozdziału VIII Kodeksu karnego) w postaci orzeganego przy warunkowym umorzeniu postępowania środka karnego, natomiast nie może być ujmowane jako obowiązek probacyjny, a tylko w odniesieniu do takich obowiązków przepisy kodeksu karnego stawiają wymóg określenia czasu i sposobu ich wykonania. Potwierdza to również treść przepisu art. 68 § 2 k.k., który przewiduje możliwość podjęcia warunkowo umorzonego postępowania w przypadku uchylania się od wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego”⁴⁵.

⁴¹ W. Marcinkowski, Termin wykonalności orzeczeń sądowych w przedmiocie roszczeń majątkowych wynikających z zastosowania środków karnych bądź nałożenia obowiązków probacyjnych, PS 2005, nr 2, s. 61.

⁴² Wyrok SN z dnia 29 sierpnia 2007 r., II KK 121/07, Prok. i Pr. 2007, dodatek „Orzecznictwo”, nr 12, poz. 2.

⁴³ P. Pratkowiecki, Glosa do uchwały SN z dnia 17 marca 2000 r., I KZP 2/00, PS 2002, nr 3, s.147.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 4 grudnia 2003 r., WA 55/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 21 z aprobowaną glosą W. Marcinkowskiego, Prokurator 2004, nr 1, s. 53–64.

⁴⁵ Wyrok SA w Katowicach z dnia 30 września 2008 r., II AKa 282/08, Biul. SA w Katowicach 2008, nr 4, poz. 3.

Uzasadniając ten pogląd, podniesiono, że żaden przepis kodeksu karnego nie nakłada obowiązku określenia terminu wykonania świadczenia, ani nie daje takiego uprawnienia, a ponadto z wykładni językowej art. 67 § 3 k.k. jednoznacznie wynika, że przepis ten wyraźnie czyni rozróżnienie między obowiązkami, do których zalicza: zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody w całości lub w części oraz zobowiązanie skazanego do informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby; przeproszenie pokrzywdzonego; wykonywanie obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby i powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, a świadczeniem pieniężnym wymienionym w art. 39 pkt 7 k.k. oraz zakazem prowadzenia pojazdów mechanicznych wymienionym w art. 39 pkt 3 k.k. Za takim rozdziałem świadczy użyta po spójniku „a” partykuła „ponadto”, która nawiązując do wcześniej wymienionych obowiązków, wprowadza jednak odrębne od nich środki, a zatem nie ma do nich zastosowania art. 74 § 1 k.k. nakładający obowiązek określenia czasu i sposobu ich wykonania. Zgodnie z art. 196 § 1 k.k.w., „w razie orzeczenia świadczenia pieniężnego sąd z urzędu i bez pobierania jakichkolwiek opłat, przesyła tytuł egzekucyjny pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej”, a czyni to niezwłocznie, gdy orzeczenie staje się wykonalne, tj. z chwilą uprawomocnienia się wyroku. Przesłanie tytułu kończy czynności sądu w postępowaniu wykonawczym, gdyż dalej, to podmioty, którym sąd przesłał tytuły egzekucyjne, same wzywają skazanego do zaspokojenia ich należności, a gdy ten tego nie uczyni, to wówczas z własnej woli mogą skierować wyrok do komornika, by wszczął egzekucję⁴⁶. Pogląd ten został poddany krytyce. Podnosi się, że świadczenie pieniężne orzekane na podstawie art. 67 § 3 k.k. nie jest środkiem karnym, a art. 67 § 4 k.k., nakazuje odpowiednie stosowanie art. 74 k.k., który w § 1 zobowiązuje do określenia czasu i sposobu wykonania nałożonych obowiązków. Z odpowiedniego jego stosowania wywodzi się, że ma także zastosowania do świadczenia pieniężnego, które nie jest obowiązkiem probacyjnym⁴⁷. Argumentacja ta jest o tyle niekonsekwentna, że traktuje w tym zakresie świadczenie pieniężne jako obowiązek probacyjny, mimo że brak jest ku temu podstaw normatywnych.

⁴⁶ Wyrok SN z dnia 4 grudnia 2003 r., WA 55/03, OSNKW 2004, nr 2, poz. 21. Tak też R. Góral, R. Góral, Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem, Warszawa 2007, s. 148.

⁴⁷ T. Kozioł, Warunkowe umorzenie..., s. 204–212, wyrok SO w Tarnowie z dnia 29 czerwca 2007 r., II Ka 292/07, KZS 2007, nr 9, poz. 76.

VII. Tryb orzekania

Z treści art. 67 § 3 *in fine* k.k. *explicite* wynika, że orzeczenie świadczenia pieniężnego jest fakultatywne⁴⁸. Przepis ten jedynie upoważnia sąd do orzeczenia takiego świadczenia, na co wskazuje użyty zwrot „może (...) orzec świadczenie pieniężne”.

VIII. Wnioski

Artykuł 67 § 3 k.k., zezwalający na orzeczenie świadczenia pieniężnego w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego nie określa jego charakteru, co ma negatywne konsekwencje w zakresie interpretacji tego przepisu, m.in. co do tego, czy określa się termin wykonania świadczenia. Wprawdzie jego analiza prowadzi do jednoznacznego wniosku, że nie jest środkiem karnym, a probacyjnym, jednakże, by zapobiec w przyszłości rozbieżnościom interpretacyjnym, uzasadniony jest postulat *de lege ferenda*, by w przepisie tym wyraźnie określić go jako obowiązek uiszczenia świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 k.k., jak to uczyniono w art. 72 § 2 k.k. Zabieg taki miałby i tę zaletę, że usuwałby różne traktowanie tego samego środka orzekanego w okresie próby przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego i warunkowym zawieszeniu wykonania kary.

Treść art. 49 § 1 i 2 k.k., którego postanowienia – w zakresie, w jakim nie pozostają w sprzeczności z art. 67 § 3 k.k. – wskazuje, że orzeczenie świadczenia tytułem środka probacyjnego może nastąpić wyłącznie na rzecz instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym jest spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, w związku z którym orzekane jest świadczenie.

Nieokreślenie przez ustawodawcę dolnej granicy świadczenia pieniężnego zmusza do jej ustalenia w drodze wykładni. Mając na uwadze, że jego górny próg jest określony w złotych, należy przyjąć, iż granicą tą jest 1 zł.

Ze względu na to, że świadczenie orzekane w związku z warunkowym umorzeniem postępowania nie jest obowiązkiem probacyjnym, brak zatem jest podstaw prawnych do określania w wyroku czasu jego wykonania.

⁴⁸ B. Myr n a, Instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle nowego kodeksu – studium porównawcze z regulacją karna z 1969 roku, (w:) Nowa kodyfikacja karna, pod red. L. B o g u n i, Wrocław 1997, s. 231.